

раннє залучення родини до повернення комбатанта на службу і їхнього звичайного життя, нормалізація психічного здоров'я, уникнення таврування поведінки і допомога з корекцією поведінки, тобто забезпечення консультацій фахівців. Визначення групи ризику серед особового складу, активна психопрофілактична та психокорекційна робота, є одним із основних завдань, спрямованих на подальше надання психологічної та психотерапевтичної допомоги в системі реабілітації.

Список бібліографічних посилань

1. Галич М. Ю., Особливості динаміки емоційних станів поліцейських-учасників операції об'єднаних сил у реабілітаційний період: автореф. дис. канд. психол. наук: 053. Київ, 2020. С. 207 URL: <http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/17885> (дата звернення: 11.02.2024).

2. Закон України «Про затвердження Положення про діяльність медичної (військово-лікарської) комісії МВС України»; від 03.04.2017 № 285. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0559-17> (дата звернення: 11.02.2024).

3. Закон України «Про затвердження Порядку пільгового реабілітаційного, санаторно-курортного лікування, оздоровлення та відпочинку в медичних реабілітаційних центрах, санаторіях, будинках відпочинку, пансіонатах та оздоровчих закладах Міністерства внутрішніх справ України поліцейських, деяких інших категорій осіб та членів їх сімей. МВС України»; від 14.12.2015 № 1568. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-16> (дата звернення: 15.02.2024).

4. Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22.02.2000. С.143. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14> (дата звернення: 12.02.2024).

Одержано 29.02.2024

УДК 159.944

ГУДКОВА Анастасія Віталіївна,

аспірантка Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0097-7296>

ЦІННІСНО-СМИСЛОВА СФЕРА УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Досвід участі в бойових діях зумовлює зміну ціннісної сфери учасників бойових дій, їх життєвих смислів, трансформацію вже сформованої системи цінностей, актуалізує комплекс специфічних потреб. Реструктуризація ціннісно-сміслової сфери може мати як конструктивний, так і деструктивний розвиток. Конструктивний розвиток формує адаптивність до екстремальних умов несення служби та є причиною посттравматичного зростання. Деструктивний розвиток формує дезадаптивність учасників бойових дій, є причиною психофізіологічних порушень та втрати сенсів.

Ключові слова: *учасники бойових дій, ціннісно-сміслова сфера, адаптивність, дезадаптивність поведінки.*

Подій в Україні, що пов'язані із захистом територіальної цілісності та суверенітету нашої держави, вимагають прискіпливої уваги психологів до психічного здоров'я людей (військових, правоохоронців, медиків), які брали участь в бойових діях, та вказують на важливість розробки стратегій адаптації до мирного життя.

Повернення до мирного життя учасників бойових дій складніше відбувається при непорозумінні з оточуючими та близькими людьми. Цінності та смисли набуті в бою часто не співпадають зі світосприйняттям соціуму, що породжує кризові явища розвитку ціннісно-сміслової сфери, відбувається злам та подальше «роздвоєння» ціннісно-сміслових орієнтацій.

Дослідженням особливостей психічного здоров'я військовослужбовців займалися Є. М. Потапчук, В. Г. Кохан, Г. В. Ложкін та інші, проблеми соціально-психологічної дезадаптованості військовослужбовців висвітлені в працях М. І. Гринцова, М. М. Дорошенка, Н. І. Королюка, В. О. Лефтерова. Психологічні особливості військовослужбовців, які брали участь в антитерористичній операції у зоні ООС, висвітлені в працях О. Буряка, М. Гіневського, Г. Катеруши та інших.

Пережиті травматичні події, часто виходять за межі життєвого досвіду. В умовах постійної смертельної небезпеки у людей змінився образ думок, діапазон почуттів, форми поведінки. Повернувшись, ці люди стикаються з тим, що їх досвід не вміщується в стереотип світосприйняття, властивий людям, які не знають що таке участь у збройних діях. Поступово у перших відбувається ігнорування цієї частини свого досвіду, своєї особистості, вважаючи, що він не має ніякої цінності. В учасників бойових дій, які прагнуть увійти в мирний ритм життя суспільства, відбувається зміна смислової сфери, виникає двоїста структура, що створює смисловий екзистенціальний конфлікт і роздвоєння особистості. Змістовний екзистенціальний конфлікт характеризується наявністю протиріччя в самій смисловій системі. Цей процес сусідства двох особистостей в одній людині і неусвідомлений характер цього процесу вносить істотний внесок в розвиток посттравматичних стресових порушень.

Емпіричне дослідження динаміки цінностей та особистісних змін О. Левенець [3, с. 101] доводить, що 68% військовослужбовців, учасників бойових дій, прагнуть схвалення, шанобливого ставлення, соціального визнання від оточуючих, покращення комунікації з соціумом та підвищення соціального статусу. А головна ціннісна дилема виникає тоді, коли військовослужбовець виконував небезпечні бойові завдання, ризикував життям і здоров'ям, а на мирній території суттєвих соціальних змін не відбулося.

Ієрархія особистісних цінностей зазнає значних змін під впливом екстремальних умов діяльності і тих умов, які її супроводжують. Система цінностей та смислів представників силових структур містить у собі не лише загальноприйняті всім людям цінності, а й специфічні.

Враховуючи специфіку військової діяльності та особливості військового колективу як окремої соціально-професійної групи можна виокремити 3 групи ціннісних та смислових орієнтацій військовослужбовців:

1) загальнолюдські (моральні, духовні) – відображають цінності і смисли суспільства на основі розвитку історичних умов та культури, що передаються в процесі виховання та навчання (здоров'я, щастя, кохання, доброта, повага до батьків, толерантність до оточуючих, право на життя тощо);

2) особистісні – осмислені і значущі ціннісно-смислові орієнтації, які визначаються для особистості в результаті саморефлексії власного досвіду та майбутніх перспектив (розвиток, матеріальна забезпеченість, емпатія, потреба в самоповазі, саморозвитку тощо);

3) професійні (військові) – ціннісно-смислові орієнтації, які базуються на відображенні вимог професійного середовища та надання їм значення для визначення себе як фахівця.

Перебування в екстремальних ситуаціях призводить до нового переживання цінностей (особливо цінностей друзів і сім'ї, роблячи їх головними в ієрархії, як вважає Е. В. Філатова) [1].

Реструктуризація та подальша корекція ціннісно-смислової сфери учасників бойових дій може відбуватися у двох векторах розвитку: адаптивності та дезадаптивності.

Адаптивність поведінки учасників бойових дій формується завдяки вчасному вибору адекватних форм реагування на життєві кризові зміни. Вона формується на основі вдало опрацьованого минулого досвіду, довіри до командування, особистісних характеристик та свідомої психологічної підготовки до можливих загроз та небезпек.

Адаптивність учасників бойових дій проявляється в хоробрості, сміливості, рішучості, мужності та відвазі, внутрішній психологічній та фізіологічній змобілізованості, здатності до комунікації та колективізму. Індивідуально-психологічні особливості, досвід переживання травмуючих ситуацій, підтримка рідних та близьких, згуртований колектив та вдале командування – все це зумовлює адаптивність до бойових умов, конструктивний особистісний розвиток та посттравматичне зростання. Це процес конструктивних змін особистості через переживання нею складних кризових обставин. Військові, перебуваючи в зоні бойових дій, можуть повернутись не тільки до попередніх форм поведінки, а й здійснити якісне покращення життєдіяльності, розпочати цінувати кожен прожиту хвилину та присутність близьких людей, набути життєвої мудрості, підвищити власну самооцінку та особистісно саморозкритись. Тому часто можна спостерігати випадки блискавичного професійного просування по службі або успішний розвиток діяльності, не пов'язаний із військовою сферою.

Деадаптивність поведінки формується при психологічній та частково професійній неготовності до змін та виконання бойових завдань в небезпечних умовах. Така поведінка якщо не є наступним етапом виникнення високого рівня тривожності, прояву бойового стресу і втоми, та є своєрідним протестом. Симптомами деадаптивності можна вважати агресивність, апатію, депресію, зниження активності, відсутність бажання йти на контакт з побратимами, відмову від виконання наказу, порушення статутних вимог, вживання алкогольних та наркотичних речовин.

Отже, кризових ситуаціях, зокрема під час участі в бойових діях, відбувається кардинальна трансформація ціннісних орієнтацій та особистісних смислів. В умовах бойових дій можливо або повністю втратити значущі цінності та сенси, або ж здійснити успішну внутрішню трансформацію та зберегти висхідний вектор зростання особистості за умови професійного психологічного супроводу. У подальшій перспективі цікавим є дослідження динаміки ціннісно-смыслової сфери військових з різним бойовим досвідом.

Список бібліографічних посилань

1. Життєвий світ і психологічна безпека людини в умовах суспільних змін. Реферативний опис роботи /М. М. Слюсаревський, Л. А. Найдюнова, Т. М. Титаренко, В. О. Татенко, П. П. Горностаї, О. М. Кочубейник, Б. П. Лазоренко. Київ: Талком, 2020. 318 с.

2. Колесніченко О. С. Засади бойової психологічної травматизації військовослужбовців : монографія. Харків : ФОП Бровін О. В., 2018. 488 с.

3. Левенець О. А. Динаміка особистісних змін та ціннісних орієнтацій учасників бойових дій. *Психологічна допомога особам, які беруть участь в антитерористичній операції*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф., м. Київ, 30 берез. 2016 р. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 100–102.

4. Johansen R.B., Laberg J.C., Martinussen M. Military Identity as Predictor of Perceived Military Competence and Skills. *Armed Forces & Society*. 2014. Vol. 40, No 3. p. 521–543.

Одержано 29.02.2024